

mélyi érzékenységgel s azzal, hogy ugyanazon eseményre két különböző személy különbözőképpen emlékezhet, és az eseményekkel kapcsolatos történelmi dokumentumok hiányoznak, vagy még nem hozzáférhetőek. A politikai küzdelmek, különösen az illegalitás szepírói megelevenítése a hitelesség megőrzése mellett a dolgok természeténél fogva mind nehezebbé vált, illetve nemegyszer egyáltalán nem volt lehetséges. A későbbi időszakot érintő kötetek bírálatai gyakran abszurd igényeket támasztottak az íróval szemben; különösen a negyedik kötet esetében olyan jellegű változtatásokat javasoltak, amelyeknek lelkiismerete szerint nem tehetett eleget, s így arra kényszerült, hogy bizonyos, eléggé fontos részleteket inkább kihagyjon a műből. Bár soha nem panaszkodott, és nem is próbált „visszalőni“, de fékeztek munkáját egy-két felelőtlen személy intrikái és néha széles körben terjesztett, rágalomszámba menő állításai is.

Igy jutott el az ötödik kötetig. 1974—1976 között nem tudott hozzáfogni az íráshoz. Egészségi állapota is romlott, szívrovarok kezdtek jelentkezni. Ennek ellenére az ötödik kötet megkezdését döntő módon egyéb körülmények késleltették. Gyakori beszélgetéseink során a halasztás okai mind többször szóba kerültek. Világosan látta, hogy a korábbi akadályok hatványozottan jelentkeznek majd az ötödik kötetnél (amelynek valószínűleg *Sorsforduló* lett volna a címe). Egy dolog azonban soha nem volt vita vagy kétely tárgya — az, hogy *mindent* ugyanúgy, a könyörtelen igazság reflektorfényében fog vizsgálni, mint az előző kötetekben. Csakhogy az igazság nem a fekete-fehér kontrasztokban jelentkezett. Az ötödik kötetet is úgy akarta megírni, hogy az utolsó harminc esztendő tényleges vívmányainak egy morzsája se kallódjon el, minden valós érték megkapja az őt megillető helyet, de ugyanakkor a kérdőjelek se tűnjének el ott, ahol azokat maga az élet állítja. Életének ebben az utolsó szakaszában újra meg újra visszatért egy korábbi gondolatának a fejtegetéséhez, ahhoz, hogy könnyebb dolog ellenzékben lenni, mint építeni, mert az ellenzéki csak nemet mond, míg az építő igent is kell hogy tudjon mondani.

Alapvetően azonban a kérdőjelek nyugtalanították. Valahogy abba a helyzetbe került, mint az *Oltjánok unokái* második kötetének megírásakor. Várta, hogy ne csak meggyőződése és intuíciója, hanem a történelmi tények is jelezzék az adandó válaszok irányát. S hogy ez nem következett be, végül is 1976 nyarán azzal az elszánással kezdte meg az utolsó kötetet, hogy megírja, még ha azzal az immár sokadszor vállalt kockázattal is, hogy csak az íróasztal fiókjának ír, s lehet, hogy egy új nemzedékre marad az igazság feltárásának feladata.

Az itt következő szemelvények — úgy gondolom — legalább részben igazolják az elmondottakat.

NAGY ISTVÁN

Az újraindulás éve

Emlékirataimnak utolsó kötetét már azzal a tudattal írom, hogy kinyomtatását nem érem meg életben, s talán be sem fejezem. Nyomasztóan hat rám, hogy nem használhat, amíg élek. Azután is ki tudja, mikor forgathatják az utódok, s megkönnyíti-e a dolgukat...

Korábban azt írtam az *Utunk* 1972-es évkönyvében, hogy mindent, ami társadalmi életünk fejlődésében felmerül, a kérdőjelek felől nézve szemlélek. Az alább következőkben is igyekszem ehhez tartani magam.

Kezdem talán ott, ahol a negyedik kötetben abbahagytam, 1944 végén még dúlt a háború. A visszavonuló horogkeresztes hadseregek menekülésük közben mind nagyobb rombolást vittek véghez, Észak-Erdélyben azonban csak a nagyobb városok szenvedtek különösebben. A legtöbbet, úgylehet, Kolozsvár vészelt át. Amint említettem már, összes hídjaink a Kis-Szamos medrébe robbantva tárultak elénk. A város úgyszólván kétfelé szakadva kereste egymással a kapcsolatot. A város lakosságát, amint szintén említettem már, az ellenállási mozgalomnak sikerült viszsztatartania a kiűrtő rendeletek végrehajtásától. Csak a Horthy-rendszer bűnrészes nagyrurai menekültek el. És hát azok a tisztviselők, akik a bécsi döntés után tele-

pedtek be Magyarországról. Az öslakosság túlnyomó többsége helyben maradt. Hogy a hidjaitól megfosztott város két része valamiképpen érintkezni tudjon, a gyorsan megalakult szakszervezetek toborozni kezdték a munkásokat ideiglenes hidak építéséhez. Előbb a fő vashíd roncsaiból próbálták szovjet hadmérnökök irányítása mellett valamiféle gyaloghídat összeeszkábálni. Ugyanakkor a továbbvonuló szovjet hadsereg nehéz járműveinek a Rákóczi útra vezető betonhid helyett fahídat vertek össze, ugyancsak a helybeli munkások segítségével. Akkor még csak a legbátrabb munkások mertek előbújni az óvóhelyekről. Azok között is a legdatosabbak, a kommunista érzelműek. Az öntudatlanok nehezen engedtek felhívásainknak.

Az ideiglenes közigazgatás megszervezését a megalakult ODA (Országos Demokratia Arcvonal) vállalta magára. Ez az újonnan megalakult demokratikus pártok, a Román Kommunista Párt, a Romániai Szociáldemokrata Párt, a MADOSZ, az Ekésfront és a szakszervezetek képviselőiből alakult meg. Am nehézség elé kerülünk, mikor a megfelelő arányú román képviselőt próbáltuk biztosítani. Román munkások és földművesek voltak, ámde kevés román polgári értelmiségi csatlakozott az ODA pártjaihoz. Kénytelenek voltunk román kommunista munkásokat megbízni az Ekésfront megszervezésével is. [...]

Persze, a magyar nacionalizmus sem tétlenkedett, rémhírekkel próbálta fékezni az ODA-ba tömörült pártok lendületét. „Minek ez a nagy buzgóság? Várjuk ki a békeszerződést.“ Mikor kiadtuk a jelszót az iskolák megnyitására, suttogó propagandájuk vissza akarta tartani a gyermekeket az iskolabajarástól: „Ne engedjétek a gyermekeiteket, magyar szülők! Ne döljétek be a kommunistáknak! Csak azért hívják iskolába őket, hogy onnan egy csomóban elhajtsák őket a Szovjetunióba túszoknak.“

Vérszegény sajtónknak volt mit cáfolnia, s nem is birkózott volna meg a sok reakciós híreszteléssel, ha a pártok és tömegszervezetek tagjaival meg nem beszélünk volna a helyzetet, s az üzemekben, gyárakban, kis és nagy műhelyekben, az irodákban meg családai körében nem világosítják fel a mindegyre elrémlődözöket a valóságos törekvésekről.

Kezdték visszatérni az 1940 őszén elmenekült román lakosok. Szinte egyszerre tértek vissza a vasúti munkások s más közüzemi dolgozók. A helyben maradt vasúti munkások persze többségükben magyar nemzetiségűek voltak. Ezek fizetés nélkül dolgoztak már hetek óta. Javították, toldozgatták a németektől felrobbantott síneket és a szerszámgépeket, ott voltak mindenütt, ahova a szakszervezetük hívta őket. Étlen-szomjan dolgoztak, ami éppen adódott az újjáépítési műveletek körül. Nagy riadalmat keltett körükben az a körülmény, hogy a visszatérő román munkások részére a román államvasutak folyósították a fizetést, a helyben maradt munkásoknak viszont nem.

Hogy mit kellett küzdenie Timofinak és Bojan Pavelnek meg a magyar társainak, hogy a torzszalkodásnak elejét vegyék, azt már csak ők tudnák megmondani. Mi, a *Világosság* szerkesztői a pártvezetőséggel és a MADOSZ-szal egyetértésben a lap hasábjain gyűjtési mozgalmat kezdeményeztünk a fizetés nélküli vasúti munkások részére. Bekapcsolódott ebbe a mozgalomba minden párt- és tömegszervezet. Karácsonyra akkora összegek gyűltek össze, hogy először fizetést folyósíthattunk azoknak, akikre a Román Államvasutak Vezérigazgatósága akkor nem gondolt. [...]

A vasúti munkások ösztemelegedtek a visszatérőkkel. Hálából, azaz munkás-öntudatukból kifolyólag rendbeszedtek egy vasúti mozdonyt és szerelvényt, amely az újesztendőre már átpöföghetett Nagyváradra. Ez volt az első vonat, amelyet Kolozsvárról elindíthattunk a felszabadulás után.

Az 1944-es ősztendő utolsó napjára hirdettük meg a *Világosságban* a tűzifagyűjtési mozgalmat. Gyerünk az erdőre fáért. Nagy szükség volt erre, az iskolákban és klinikákon farkasordító hideg volt. Hogy „be ne fagyjon“ egész télire a tanítás, okvetlenül fűtőanyagra kellett szert tennünk. Volt is tűzifa a közeli monostori erdőn túl, egy egész erdőt vágtak ki még a nyáron. Hasábokra darabolva s ölekre rakva elszállításra járt, de amint az előbbi kötetemben írtam, nem volt a városban egyetlen motoros jármű és szekér sem. Mind elhajtották a várost kiűritő hatóságok.

Soha még jelszó nem fogott annyira, mint a „Gyerünk az erdőre fáért“. Ki-ki a vállán hozott be annyit, amennyit elbírt. Sohasem felejttem el azt az embertömeget, amely egy ködös vasárnap reggel megindult a Monostori úton. Űgyszólván minden épkézláb férfi kivonult négyes sorokban. Legalább húsz-huszonötezer lélek masírozott a gyér hóban kifelé, majd vissza libasorban, be a városba a klinikák és az iskolák udvarára. Ki két-három vékonyabb hasábbal, ki egy-egy vastagabbal a vállán cipekedett.

Magam is ott lépkedtem a síkos úton, egy vastag hasábbal, s mikor dél felé a városba értünk, éberül figyeltem a mellékutcák bejáratát, nem igyekeznek-e a

cipekedők félre oldalogni, hogy a maguk tűzhelyét boldogítsák a jó tíz kilométeres távolságból becipelt tűzifával. Alig egy-kettő próbálkozott meg ezzel, de ahogy rászóltak, hogy nem arra van a lerakódóhely, kissé morogva ugyan, de rögtön visszafordultak a libasorba.

Nem volt könnyű a jegesre fagyott, behavazott hasábokat cipelni. Csúszkoltak az ember vállán, s hideg is volt meg köd, ám a férfiak zúgolódás nélkül, önzetlennél vállalták akkoriban a legnehezebb feladatokat is ellenszolgáltatás nélkül. Különösen az idősebb gyárimunkások és a kisiparban foglalkoztatottak jártak elől jó példával. Az ő emlékeikben még nem halványultak el a régi harcok élményei. Valamennyien részt vettek a húsz-harminc éves munkásmozgalmaiban, s tudták, hogy milyen célba törekszünk. A fiatalabb munkásoknak már hiányzott élményeik közül a szervezett munkásküzdelmek emléke. A pártok és szakszervezetek betiltása után ők nem szerezhettek a szervezethez és a szocialista eszmékből származó élettapasztalatot. Ám mellettük voltak az „öregebbek”, a tapasztaltabbak, s magukkal ragadták őket a küzdelmes múltból szóló elbeszéléseikkel.

Mindenütt ott láttam őket is. Pedig nem volt könnyű mindenütt helytállani. Akkoriban, 1944 végén és 1945–46–47-ben úgyszólván minden vasárnap falumunkára mentünk. A földreformot kellett nyelbe ütnünk, és a parasztok szerszámaikat javíthatnunk. És felvilágosító előadásokat tartanunk, egészségügyi tanácsokat és orvosi kezelést nyújtanunk a falusi betegeknek. A falusi dolgozók csak bámultak, vagy gúnyosan a bajszuk alatt somolyogtak. Mi lelte ezeket a városiakat, hogy ennyire buzgólkodnak az ő érdekükben? Mi is el-elképeztünk, mennyire nehezen értik meg a munkás és a paraszt szövetségének a szükségét. Különösen a szegényebbje húzódozott, mikor rábeszéléssel, a felvilágosítás minden eszközével rávettük őket, hogy földosztó bizottságokat alakítsanak, és a szétosztandó „nagybirtokokat” szétparcellázzák, névsorokat állítsanak össze a földigénylőkről.

Nem lesz ebből baj — kérdezték —, ha a nagyságos úrék visszajönnek, és a birtokukat szétosztva találják? Mások meg azzal fejezték ki aggodalmukat, hogy mi lesz, ha Hitlerék bevetik a csodafegyvereket, és mindent visszafoglalnak, amit elveszünk tőlük? Ismét mások azért húzódoztak, hogy hát nem illik a máséhoz nyúlni. [...] A falusi férfiakkal még csak szót lehetett érteni, de a nők teljesen visszahúzódtak, nem nekik való a politika — mondogatták. Leginkább az orvosi előadásokat hallgatták meg, s a gyermekeiket is ők vitték orvosi vizitre. Szegény orvosok vasárnap esténként halálosan kimerülve, agyonázva kerültek haza a rossz, százszor bedöglő, az ócskavasból előkerült, össze-vissza tatarozott teherautókon, amelyeket a munkások kerítették elő a gyári rozsdatemetőből.

És még szerencsés volt az az orvos, amelyik ilyen őzönvíz előtti tragacsokon mehetett ki az eldugott falvakba vagy a vasúti pályák közelében levő községekbe. Voltak isten háta mögötti falvak, ahova csak gyalog mehetett az ember, térdig sárban, ám e falvak lakossága volt a leghálásabb. A fútotaktól messze esve el voltak zárva mindentől, s minden új volt nekik, amit érték tehetünk. Orvosok, tanárok, tanítók, mérnökök szívesen áldozták rájuk vasárnapjaikat. Jószívvel osztották meg tudásukat a falvak népeivel. Könyveket gyűjtöttek, s vitték ki falura. Őket is elfogta az a lelkesedés, ami a munkásokra volt jellemző azokban a kezdeti években. Hittek nekünk, hitték, hogy valóban egy új világnak az építő részesei. Hiszen akkoriban bukott meg a reakciós Sănătescu-kormány, s arról volt szó, hogy a helyébe kinevezett, de semmivel sem haladóbb Rădescu-kormányt is megbuktassuk, és egy széles demokratikus alapra helyezkedő kormányt, a Groza-kormányt küldjük az ország élére.

Minden csupa biztató ígéret volt. Talán túl sokat is hagyunk hinni, képzelődni a jövőt illetően. Elvégre még előttünk állt minden. Még nem volt valóban demokratikus kormányzatunk. Még talpon volt a királyság. Még tőkésék voltak az urak a nép fölött. Ha mindezt elsöpörjük, s valóban a munkások és parasztek és a velük szövethető haladó értelmiségiek hatalmát valósítjuk meg, csak meg kell fogni a dolog végét, s tényleg boldogság köszönt reánk. Annál inkább hittünk ebben, mert Észak-Erdélyben úgyszólván máris mi voltunk hatalmon.

Észak-Erdélyből a gyorsan kihátráló hitlerista hadakkal elszaladtak a gyárosok és földbirtokosok, s velük futottak a nekik szolgáló főhivatalnokok. A gyárakban és más nagyüzemekben az üzemi bizottságok vették kézbe az irányítást. A bankárok és nagykereskedők ugyancsak elhordták az irhájukat. Igaz, elvitték a pénzt is, s amit össze tudtak kapkodni a nyersanyagterületekből, magukkal cipelték. Nem baj — mondtuk —, majd előteremtjük mi a saját közjavainkat. Csak egyszer kézhez kaphassuk a termelőeszközöket. A kárpótlást magától értetődőnek vettük. Ha nem voltunk képesek meghiúsítani a szovjetellenes háborút, viselünk kell a következményeit. Elvégre európai nagyságú területeket változtattak rommá a hitlerista hadak s a velük harcoló csatlós államok hadseregei.

Ezt magyaráztuk a pártnapokon zsúfolásig megtelt magyar színházban. S ezt próbáltuk megértetni a sajtóban is. A lerongyolódott és kiéheztet munkások fanyalogva, de megértették a helyzetet. Dolgoztak inukszakadtáig. Legközvetlenebb célként az lebegett előttük, minél hamarabb befejezni, végleges győzelemre vinni az antifasiszta háborút, hogy aztán teljes erőnket az újjáépítési munkába vethessük be.

Engem január elsejétől a pártlap megteremtésének munkájába vezényelt át a pártvezetés a *Világosság* szerkesztőségéből.

Úgy döntöttünk, hogy egyelőre hetilapként jelenünk meg. És ezt nemcsak az döntötte el, hogy kommunista napilapot kommunista újságírók nélkül még nem tudnánk szerkeszteni, hanem az is, hogy papír sem állt rendelkezésünkre, csak valami laposnyomáshoz alkalmas papírt találtunk a legnagyobb nyomda, a volt Minerva raktárában.

A lap megindításakor egyetlen munkatársat kaptam a néhai Somlyai László személyében. Az adminisztratív kiadóhivatal vezetésére egy fiatal asszonykát kaptam. A Dermata cipőgyár munkaszolgálatban elpusztult mérnökének az özvegyét. A mérnök elvtársunk volt az illegálitásban. Kuli volt a fedőneve. Agitprop vonalon dolgozott, s valószínűleg a feleségét is elvtárrá nevelte. Ez a körülmény szolt a kiadói adminisztratív munkába állítása mellett.

Somlyai László valami tönkrement zilahi földbirtokosnak volt a fia. Alig volt huszonöt éves, s a felszabadulás előtt kapcsolódott hozzánk, de aztán őt is munkaszolgálatra vitték el, mint annyit más zsidó származású fiatalembert. A háború vége felé, talán még Kolozsvár felszabadulása előtt sikerült a munkaszolgálatosok közül megszöknie, s a teljesen elárvult, magányos Somlyai Laci jelentkezett a pártnál, s mint főiskolát végzett fiatalember újságírónak mondta alkalmasnak magát.

Ezért került hát mellém. Más munkatársakat majd kinevelünk a munkáslevelezőkből, adta értésünkre Vescan Teofil és Jordáky Lajos, az akkori tartományi vezetés titkárai. A vezércikk, fontosabb politikai cikkek megírására ők vállalkoztak. S ugyancsak velük együtt adtunk nevet a pártlapnak: *Erdélyi Szikra*. E névadással a Nagyváradon a harmincas évek elején megjelent *Szikra* hagyományát újítottuk fel. Első lapszámunk március 15-re jelent meg. Mit futkosott Somlyai és vele együtt én is, gyárakba, szaktanácsi ülésekre s más összejövetelekre, amíg valahogy összehordtuk a cikkanyagot. Meg is írtuk valamennyit, de mire nyomdakész állapotba hoztuk, egy részét félre is vethettük. Közbejött a reakciós Rádescu-kormány elkergetése, a Groza-kormány megalakulása, amit márciusban a román adminisztráció bevonulása követett egész Észak-Erdélyben. Ennek az eseménynek a méltatására kellett helyet adnunk a lapban.

Ez idő tájt került sor az ifjú Mihály király, Groza Péter és Visinszkij ismert szovjet diplomata kolozsvári látogatására. Óriási falusi és városi tömegek vonultak fel tiszteletükre a kolozsvári főtéren. Ügyszólván képviselve volt ott minden Kolozs megyei népviselet, kezdve a városi hóstátiak egyszerű s mégis igen tetszetős fehér-fekete öltözékétől, a gazdag díszítésű Kalotaszeg vidékiek sokszínű, szalagos pártáitól a mőcvidékiek tiszós román népviseletéig. Valamelyik román faluból lóháton jöttek, s máshonnan négy- vagy hatökrös, feldíszített szekereken asszonyok, lányok, de a legnagyobb tömeget a városi dolgozók vonultatták ki. Román-magyar jelzavas táblák, rengeteg vörös zászló és persze román nemzeti színű lobogók erdeje.

A lelkesedés az eget verdeste. A tömeg egy része csak a királyt és a hadsereget élte. A városi munkások a Groza-kormányt éljenezték, s a Szovjetuniót, a Vörös Hadsereget meg a pártot és Sztálint hurrázták. Persze voltak olyanok is szép számmal, akik ki sem nyitották a szájukat.

Ott álltam a tömeg közé vegyülve, szemben a díszemelvénnyel. Újságírói minőségemben figyeltem a kórusban éljenző felvonulókat s a díszemelvénnyel a pártok és hatóságok feszesen álló képviselőit. Középen a királlyal. A földöntúli zajongásban csak én különböztettem meg a kiáltozások tartalmát. Minden éljen összevegyült a hátrább és előbb járók éljenzésével. Úgy tűnt, hogy nagy az egyetértés, hogy mindenki mindenkit éljenez. Pedig óriási volt a különbség egy-egy nagyobb csoport viselkedése között. A vörös zászlók száma is váltakozott aszerint, hogy falusiak jöttek vagy gyári munkások. A falusiak tömegében jóval több volt a nemzeti zászló a vörösöknél.

Ez nem lepett meg. A pártlaphoz és a *Világosság*hoz is befutó hírek aszerint váltakoztak, hogy üzemekből, magyar avagy román községekből érkeztek-e? Hát igen, gondoltam — jó időbe telik majd, amíg a falut és várost, a gyárakat és közhivatalokat valóban összehangoljuk. Talán ez a mai nap, a román közigazgatás hivatalos helyreállítása a Groza-kormány és a párt irányítása mellett az első lépés arrafelé.

Am a Groza-kormány koalíciós kormány volt, munkástöbbséggel. A kormányzásban helyet kapó polgári pártok képviselői megindították a küzdelmet minden

téren. Helyet akartak szorítani maguknak a legkisebb közigazgatási fórumon is. Míg az ország újjáépítésével küzdő kommunista párt elsősorban ezt a feladatot jelölte meg a legfontosabbnak, s aszerint ítélte meg a tagjait és a koalíciósoktól erőltetett személyeket, hogy mit érnek az újjáépítésben és a „mindent a frontnak!” végzett munkában, küzdenie kellett az előtérbe tolokodókkal, akik csak koncót láttak a felelős hivatalokban és más munkahelyekben. Viszonylag a gyárakban és kisüzemekben volt a legkönnyebb a megegyezés. Azokban csak a szociáldemokratákkal kellett egyezkedni. Hány legyen belőlük az üzemi bizottságokban, kik legyenek az osztálybizalmiak. Ezek a kérdések többnyire a szakszervezeti választásokon dőltek el aszerint, hogy melyik pártnak volt több tagja. Megindult hát a tagtöbörzés. A közhivatalokra azonban minden párt igényt jelentett be. Ki legyen a prefektus vagy a polgár- és alpolgármester, ki ilyen vagy olyan hivatalfőnök. A minisztériumokból meg jöttek az utasítások, terjesszék fel kinevezésre ezt vagy azt.

Késő éjszakába nyúló tárgyalások indultak meg, amíg valahogy megegyeztek a pártok képviselői vagy a munkásság egységfront-bizottságai.

Én egyelőre lapszerkesztőként dolgoztam tovább. Am az *Erdélyi Szikra* nem sokáig sziporkázhatott. Pedig ugyancsak igyekeztem Somlyai Lászlóval, hogy sziporkázóvá tegyük. Somlyai László nemcsak cikkeket írt és laptükröt tördelt. A gyatra közlekedési viszonyok között, ha azt akartuk, hogy a lap eljusson a székely megyék és a Szatmár környéki olvasóinkhoz, hetenként egyszer hol ebbe, hol abba az irányba ült vonatra a lapsomagokkal, és leadta a bizományosainkhoz. Tudniillik, ha rábíztuk a tehervagonokkal kevert személyvonat mozgópostásaira, vagy leadták a címzett állomáson, vagy odébbvitték egy-egy várossal. Akadt olyan postás is, aki látván a magyar címlapot és rajta a sarló és kalapácsot, egyszerűen kidobta a mozgó postavagonból a százas, kétszázas lapsomagjainkat. Innen is, onnan is kaptuk bizományosainktól a felháborodott reklamációt: miért nem küldjük az *Erdélyi Szikrát*?

Somlyai halála fáradtan s két-három riportanyaggal tért vissza hétfő reggelként kalandos utazásáról. Tőle tudtam meg, mi van a székely és a partiumi megyékben vagy Biharban.

Hát nem éppen volt szívderítő az a társadalmi kép, amit elem rajzolt. Megjelentek a spekulánsok, árdrágitók, árurejtegetők s mindenféle szabotánsok. És a sovíniszta uszítók. Volt elég belőlük a helyiek között is, de a számuk megduplázódott a beözönlő afacerisztákkal, az uzsorás üzletelőkkel s más gyanús alakokkal, akik hatósági rekvirálóknak adták ki magukat, fosztogatták a parasztokat, előzőn lötték a piacokat, s méregrágán sózták rá áruikat az élelem nélkül maradt városi háziasszonyokra. Míg a Groza-kormány a földreform törvényesítésével nekibátortotta a székely földműveseket a szántás-vetésnek, a munkások pedig a gyárak rendbepozálásával úgy-ahogy termeltek, amit tudtak, amit tudtak, ahhoz nyersanyagot tudtak szerezni, addig az élődi elemek feketepiacon verték fel az árakat. A pénz, a lej napról napra romlott, már ötszáz lejre ment fel a gyufa ára, a sóé nemkülönben. Hogy egy kiló máléliszt vagy egy darab szalonna mibe került, csak ég felé futó számoszlopokkal lehetne kifejezni.

Akkoriban kezdtük megszervezni az úgynevezett ekonomátokat. Valamelyik gyár munkássága kezdte az Önellátó Gazdasági Bizottság létrehívását. Ennek megbízottai szálltak ki a falvakra, s vásároltak össze, amit tudtak, amit a jobbmódú parasztság még eladhatott; főként krumplit. Ezt nehéz volt a városokba szállítaniuk, különösen azoknak, akik szekér és lovak nélkül maradtak, mert a visszavonuló fasiszta hadak elhajtották mindenüket.

Akkoriban adtuk ki a jelszót: egyetlen darab föld se maradjon megműveletlenül. A háború utolsó hónapjaiban határozódott el az is, hogy milyen üzemnek legyen saját földje, amit a munkásokkal műveltessenek meg, s szervezzenek üzemi konyhákat, legalább ebédhez juttathassák a dolgozóikat.

Minden bajt és nehézséget azzal magyaráztunk Somlyaival, hogy mindez érthető, amíg a háború tart, és a tömegeink át nem nevelődnek. Az volna a meglepő, ha már mindenki máról holnapra önfeláldozó kommunista lenne, aki előtt minden nemzetiségű ember egyforma, aki az ingét is odaadná a rászorulóknak. Ezt magyaráztuk számtalan gyűléseinken, pártnapokon és az üzemi értekezleteken, és hát persze az *Erdélyi Szikrában* és a *Világosságban* meg az ODA román lapjaiban. Ezt magyaráztuk az írónak is, már aki akkoriban mellénk állt. Író—olvasó találkozókat szerveztünk a gyárakban és a falvakban. Egyetlen felolvasásunk sem végződhetett anélkül, hogy a nehéz napi gondokra ki ne tértünk volna, s a munkás-paraszt összefogás szükségességét és hasznát meg a jövő távlatait ne rajzoltuk volna a hallgatóság elé.

1945. május 9-én hajnalban azzal vertek fel a lakásomon, hogy Hitler meghalt, s a Reichstagon vörös zászló leng. Reánk köszöntött a győzelem napja. Elhallgattak az ágyúk és a légi bombavetők. Le az elsőtétítő papírokkal az ablakokról, a lelkek-ről! Ki az utcára, köszöntünk a békét!

Nem kellett különösebben mozgósítani, 9-ike délire a város apraja-nagyja az utcákra özönlött. Örömmujongott mindenki, talán még azok is, akik addig a háború visszafordulásáért szurkoltak, vagy csodafegyverekben reménykedtek.

A tömegek, nyománok és magyarok összefogózkodva táncoltak órát, sirbát, csárdást késő éjjelig. Az emberek nem tudtak betelni a győzelem és a béke hírével. Hazajönnek a hadifoglyok, nem kell többé rettegni a behívóktól, kiűritési rendeletektől, az éjszakánként antifasisztákra rátörő csendőroktól vagy nyilasoktól. Vége az éhezésnek, nyomornak, a gyűlölködésnek, rendbejön ezután minden. Csak dolgozni kell, és dolgozni lehet. Ezután mindenki annyit ér, amennyit és ahogyan dolgozik. Az igazi népszabadság kezdetének a napja ez.

Magam is ezekhez hasonló jóleső érzéssel tértem haza megszaporodott s további szaporodás elé néző családomhoz a Bem utcába, [...] a mai Coşbuç utcába. Ébren voltak még valamennyien, s éppen ébredezőben volt jóvendőbeli kisfiam is. Akkoriban kezdett mozgolódni az édesanyja, az én kis hűséges Bözsim hasában. Mikor teherbe esett, már szabadon elvethette volna. Akkoriban még liberalizmus dívott a családgyarapítás dolgában. Felszabadultnak tekintettük a nőt, aki maga dönt: akar-e még egy gyereket, vagy sem. És mégis, soha annyi állapotos fiatal anyát nem láttam, mint akkoriban. Valószínűleg mások is úgy gondolkozhattak, mint mi Bözsivel. Most lehet több gyerek is, jövőjük nem vezet az ágyútöltelék-sorsához. És nem lesznek kizsákmányolók bérrabszolgái sem. Felszabadulunk egészen a Groza-kormány alatt. Jöhet hát az újabb gyerek. Egyébként sem fogják meg-sínyleni világrajóttukat. Mehetnek szülni az anyák ingyenesen a szülészeti klini-kára, s azután sem lesz gond a megfelelő lakással. Soha annyi üres lakás nem volt Kolozsvárott, mint a felszabadulás első évében. Kiderült, hogy sokan elmenekültek a városról, vagy hazatelepettek Magyarországra, ahonnan a bécsi diktátum után átszivárogtak.

Ezért kaptunk mi is 1945 tavaszán a Coşbuç utcában egy egész üres házat, négy szoba konyhával és egy óriási hallal. De nem foglaltuk le csak magunknak. Régi barátunkkal, Almási Katus elvtársnővel költöztünk bele. Ő a három gyer-mekével az emeleti két szobába, mi a földszinti kettőbe, két gyermekünkkel és az útban levő harmadikkal, a jóvendőbeli Istváánkával. És anyósunkkal, Józsa nagy-mamával. Ő ügyelt a kicsi Pötyinkre.

Feleségem akkor már a növekvő hasával bejárt délelőttönként a nemrég ala-kult Józsa Béla Athenaeumba a könyveket rendezni. Afféle önkéntes munkát vég-zett. Megpróbálta előkeríteni a Libró könyveket, amelyeket egy évvel azelőtt zsidó vagyónként lefoglaltak a hatóságok, a kölcsönkönyvtárt meg bezárták.

Fizetés nélkül dolgozott, ő is „hozomra”, mint a vasúti munkások. Majd csak sikerül a régi Libró kölcsönkönyvtárt újra összehozni, s akkor majd lesz fizetése is. Így hát jó ideig csak az én szerkesztői fizetésemből éltünk. És ez egyáltalán nem volt könnyű. Az ördög emlékezik már, mennyi is volt a havi járandóságom. Csak arra emlékszem, hogy a kenyér- vagy málékenyér-, s gyakrabban a puliszkaliszt-és krumpoliszükségletünket is alig fedezte. Pedig nekem sokára gyarapodott 800 lejlel, a városi tanács sajtóosztályától kapott fizetéssel. Ám azt le kellett adnom a szak-tanácsnál, szakszervezeti célokra. Akkoriban ugyanis az egyre romló pénz kör-ül-ményei között kissé balosnak tűnhető határozatot hoztunk.

Minden elvtárs, aki valamilyen közéleti megbízatásból származó fizetést élvez a rendes napi munkájáért járó fizetésen fölül, az köteles a többletfizetést befizetni szakszervezeti alapra. Így hát a lapszerkesztés munkáján déli tizenkét óráig dolgoztam, tizenkét órától kettőtől-háromig a városi tanácshoz előzetes cenzúrára befutó nyomtatványokat s más kiadványokat ellenőriztem. Nem sok volt ilyen, csak az egyházaktól származott az ilyesmi. Az is főként a református egyház kiadványa volt. Egy-egy hivatalos közlőny vagy kalendárium. Hamar végezhettem azokkal. No de azért nem volt szabad időm, a párt a magyar színházhoz delegált afféle minden tanácsosnak.

Magába foglalta ez a megbízatás a művészeti és adminisztratív igazgatás min-den elképzelhető formáját. A tényleges színházigazgató Fekete Mihály volt. Ám együtt törtük a fejünket, milyen darabokat tűzhetnénk műsorra. Tudniillik ez attól függött, hogy milyen kosztümök és díszletek állnak rendelkezésünkre. Amint az előbbi kötetemben már említettem, Kemény János, a korábbi igazgató ígérete el-lenére engedett a horthysta hatóságok nyomásának, s az egész színház kosztüm- és díszletállományát, még a jupiterlámpákat is elmenekítette. Csak néhány ócska huszáröltöny maradt. Az egész kelléktár elakadt valahol Sopron vagy Székesfehér-

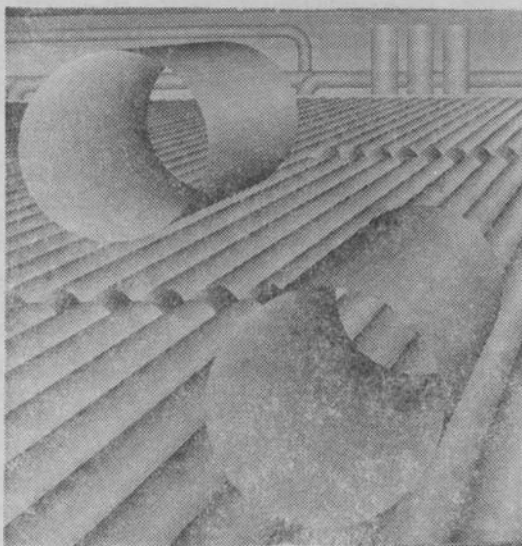
vár vasúti vágányain. A Magyar Népi Szövetség országos vezetősége azon fáradozott a magyar kormánynál, hogy származtassák vissza a kolozsvári magyar színházhoz a kellék- és díszlettárt az irattárral együtt.

Igy hát még szindarabok sem álltak rendelkezésünkre. Úgy keresgéltek össze azokat a darabszövegeket, amelyek a régi *Színházi Élet* számaiban s a világirodalom klasszikusainak könyveiben is megjelentek. Csakhogy díszlet híján ezekkel sem sokra mentünk. Ezért aztán Fekete Mihály úgynevezett egyvelegeket állított össze, kuplékból, villámtréfákból s énekszámokból. Ezekkel állt a közönség elé. Nem sok sikerrel. Kinek volt akkor kedve elcsépelni régi polgári kuplékon vagy slágereken derülni? Darabokhoz meg csak olyanokhoz nyúlhattunk, amelyeket a színészek, azok is alig néhányan, saját öltözékeikben előadhattak. Fizetést persze nem kaphattak, a gyér bevételen osztozkodtak.

A sok fejtörés közben eszembe jutott saját darabom, az *Özönvíz előtt*. Azt előadhatják a színészek saját polgári ruhájukban is, a díszletezés sem okoz különösebb gondot. És hát tartalma is vonzó lehet megfelelő művészi színvonalon előadva. Bátorralanul felajánlottam, vegyék azt elő. Nagy sikere volt annak idején, hátha most is beüt a telt ház. Kevés színész kell hozzá.

Elővették hát, és betanulták, Fekete Mihály a Darkó szerepét vállalta. Talán ment is volna a darab sikerrel. Ám éppen a bemutató előadásra, lévén akkor még január eleje, olyan farkasordító hideg lett, a színház meg fűtetlen volt egész télen, hogy a közönség szája párolgott, s többen még azok közül is felálltak, és elhagyták a nézőteret, akik eljöttek a színházba. Talán háromszor vagy négyszer próbálkozott Fekete Mihály a darab megismétlésével, ám, a hideg nem engedett, le kellett venni a műsorról. A három vagy négy előadás közönsége alig tett ki egy telt házat. Mikor az egész havi bevétel elosztásán tünődtünk, nekem jutott volna szerzői díjként vagy háromszáz lej. Jól fogott volna, rettentő szűkösen, kényszerbőjtösen éltünk a családdal, ám függetlenül a többletjövedelemre vonatkozó határozattól, egyszerűen lemondtam a színházi személyzet fizetése javára. Halálos komolyan vettem, hogy senki sem igényelhet többet, mint amennyi a hivatásával járó fizetéssel jár. Hogy elfajult később ez az iratlan elv gyakorlata is! Én egy pár évig, amikor már a fizetésem felül írói jövedelemem is szaporodott a könyveim után, tartani próbáltam. A fölöslegesnek érzett jövedelemet szétosztogattam a görög menekültek vagy a Scinteia-ház építkezési költségeinek a javára. Aztán meg külvárosi pioníregységeknek vásároltam sportfelszereléseket. Ám az elvtársak felelősségre vontak, miért hajszolom az olcsó népszerűséget, tessék a saját célomra elkölteni a pénzt, az nekem jár, nem ingyen jutok hozzá. Öltözködjem jobban, rendezzem be a lakásomat stb.

Igy szoktattak rá, ha nem is egészen, hogy magamra költsem a többletjövedelemet, pedig időközben futotta már a lapszerkesztői fizetésemből is mindenre, s miután Istvánkát megszülte a feleségem, ő is fizetésért dolgozott már. De hát ne vágjak az események elébe.

Fazakas Tibor: Ipari táj